

8. Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30 червня 1993 р. № 3352-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3352-12/page>
9. Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 р. № 852-ІV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
10. Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2006 р. № 740 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/740-2006-п>
11. Смирнов М.І. Щодо використання відеоконференцз'язку при перегляді судових рішень в касаційному порядку / М.І. Смирнов // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 1 (41). – С. 38 – 40.
12. Исаков А.В. Особенности использования видеоконференц-связи при пересмотре приговора с участием адвоката-защитника / А.В. Исаков // Вестник Удмуртского университета. Правоведение. - 2006. – № 6. – С. 273 – 277.
13. Герман А.С., Сильнов М.А. Практика применения видеоконференц-связи в уголовном процессе / А.С. Герман, М.А. Сильнов // Уголовный процесс. – М. : ЗАО «Акцион-Медиа», 2012. – № 9. – С. 56 – 59.
14. Решетняк В.И. Использование видеоконференц-связи в суде апелляционной инстанции / В.И. Решетняк // Администратор суда. - 2013. – № 1. – С. 19 – 24.
15. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.reyestr.court.gov.ua/

УДК 343.1

Шаркова А. М.,
аспірант кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ІНСТИТУТ ЗАТРИМАННЯ ВАЖЛИВИХ СВДКІВ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД США

Стаття присвячена аналізу інституту затримання важливих свідків у США. Автором з'ясовано сутність та умови здійснення затримання важливих свідків, виділено фактори рівня

необхідності затримувати важливого свідка, за яких таке затримання є правомірним. У статті зроблено висновок про те, що хоча затримання свідків за певних обставин може бути законним, однак, зважаючи на закріплення права на свободу та особисту недоторканність особи та заборону свавільного затримання на конституційному рівні, цей інститут кримінального процесуального права повинен розглядатися тільки як крайній примусовий захід, коли інші засоби виконання завдань кримінального судочинства вичерпані або є неможливими, а суспільні відносини, на які було здійснено посягання, є вкрай важливими.

Ключові слова: затримання свідка, важливий свідок, примусові кримінальні процесуальні заходи, кримінальний процес США.

Статья посвящена анализу института задержания важных свидетелей в США. Автором определена сущность и условия осуществления задержания важных свидетелей, выделены факторы уровня необходимости задержания важного свидетеля, при которых такое задержание является правомерным. В статье сделан вывод о том, что хотя задержание свидетелей при определенных обстоятельствах может быть законным, однако, учитывая закрепление права на свободу и личную неприкосновенность и запрет произвольного задержания на конституционном уровне, этот институт уголовного процессуального права должен рассматриваться только как крайняя мера принуждения, когда другие средства выполнения задач уголовного судопроизводства исчерпаны или невозможны, а общественные отношения, на которые были осуществлены посягательства, крайне важны.

Ключевые слова: задержание свидетеля, важный свидетель, принудительные уголовные процессуальные меры, уголовный процесс США.

The article analyzes the institution of the material witness detention in the United States. Author defined the nature and conditions of detention of the material witnesses, highlighted the factors of the necessity level of the material witness detention, under

which such detention is lawful. The article concludes that, although the detention of witnesses in certain circumstances may be legitimate, but taking into consideration the constitutional level of the right to liberty and security of person and the prohibition of arbitrary detention, this institution of the criminal procedural law should be considered only as an extreme measure of coercion, when other means of achieving the objectives of the criminal proceedings have been exhausted or are not possible, and the disrupted public relations are extremely important.

Keywords: material witness detention, an important witness, criminal procedural coercive measures, the U.S. criminal proceedings.

Постановка проблеми. У кримінальному процесі досить часто виникають ситуації, коли обов'язки, покладені на окремих суб'єктів провадження, ними не тільки не виконуються, а й чиниться протидія реалізації завдань кримінального провадження. Найчастіше зустрічаються такі засоби протидії, як протизаконний вплив на суб'єктів кримінального провадження, ухилення від суду та слідства, фальсифікація або знищення доказів, навмисне затягування строків досудового слідства, приховування злочинів, приховування злочинних намірів, протидія відшкодуванню матеріальних збитків.

Органи, на які законом покладено завдання з розкриття кримінальних правопорушень, виявлення й покарання винних, при проведенні більшості кримінальних процесуальних дій найчастіше натикаються на протидію підозрюваних та обвинувачених, яка проявляється у спробі уникнути покарання, досудового та судового слідства і будь-яким способом зашкодити кримінальному провадженню. Ця протидія, в свою чергу, може спричинити серйозну шкоду публічним інтересам у ході боротьби зі злочинністю, якщо вчасно не застосувати превентивні примусові заходи. Проблема кримінального процесуального примусу – багатоаспектна, торкається найрізноманітніших сторін регулювання соціальної поведінки суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності. Кримінальний процесуальний примус пов'язаний із вторгненням не тільки у

сферу правових відносин, але й, певною мірою, у сферу психологічних та етичних відносин [1, с. 3].

Такі примусові заходи спрямовані на запобігання можливим з боку підозрюваного чи обвинуваченого спробам активно протидіяти кримінальному провадженню і продовжувати свою злочинну діяльність, а отже, є такими, що забезпечують належне здійснення завдань кримінального провадження. Примусові заходи можуть бути використані, залежно від конкретного кримінального провадження, з метою розкриття злочину, забезпечення невтручання сторонніх осіб у кримінальне провадження та запобігання продовженню злочинної діяльності.

Аналіз дослідження даної проблеми. Щодо питання про застосування кримінального процесуального примусу стосовно підозрюваних та обвинувачених з метою запобігання їхній протидії виконанню завдань кримінального провадження свого часу висловлювалися М.С. Алексєєв, В.Г. Даєв, П.С. Елькінд, В.І. Каменська, Н.С. Карпов, З.Ф. Коврига, Л.Д. Кокорєв, В.М. Корнуков, Ф.М. Кудін, В.Т. Маляренко, Ю.Д. Лівшиць, Л.М. Лобойко, І.Л. Петрухін, М.С. Строгович, В.М. Тєртишник, М.А. Чельцов, В.П. Шибіко та інші. Окремим примусовим заходам, перш за все, затриманню та взяттю під варту, приділяли увагу І.М. Гуткін, В.М. Григор'єв, О.П. Гуляєв, В.С. Зеленецький, В.В. Рожкова, Л.Ф. Франко, О.Г. Шило та інші.

Однак варто зазначити, що ані в літературі радянського періоду, ані у вітчизняній літературі науковці досі не приділяли уваги питанню розширення складу суб'єктів, щодо яких може бути застосовано кримінальне процесуальне затримання. Разом з тим у зарубіжній літературі вже тривалий час ведеться наукова полеміка з приводу інституту затримання важливих свідків, визначення сутності та умов застосування якого і є **метою** цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Інститут затримання особи має давню юридичну історію, що сягає своїми витокami до теорії легальних доказів. Створювався він поступово, змінюючись відповідно до змін, що відбувалися у житті суспільства та держави. Найбільш прогресивно цей інститут

виражений у законодавстві та практиці його застосування в США [2, с. 202].

Відомо, що протягом багатьох років у Америці кожна взаємодія поліції з громадянами класифікувалася судами як контакт (англ. – *'contact'*), «слідче» затримання (затримання для потреб досудового розслідування, англ. – *'investigative detention'*) або арешт (англ. – *'arrest'*). Проте з часом набула свого поширення і четверта категорія так званої взаємодії поліції з фізичними особами, яка отримала назву «спеціальне» затримання або ж затримання для спеціальних потреб (англ. – *'special needs detention'*), і міцно закріпилася у кримінальному процесуальному праві США.

З часу виникнення інституту затримання, обмеження особистої свободи в США було можливим виключно стосовно підозрюваних або обвинувачених у вчиненні злочину. Поява нового виду кримінального процесуального примусового заходу у США була викликана суспільною необхідністю застосовувати затримання не лише до категорії осіб, щодо яких існує обґрунтована підозра (англ. – *'reasonable suspicion'*), а й до тих, хто так чи інакше може володіти інформацією, необхідною для виконання завдань кримінального судочинства [3].

Отже, традиційно у всіх законодавствах світу, як і в Сполучених Штатах Америки, обмеження особистої свободи слугувало примусовим заходом, який застосовувався до підозрюваних, обвинувачених або засуджених. Однак на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального права в США, за певних обставин, федеральні та закони штатів наділяють правом співробітників правоохоронних органів затримувати осіб, які не є причетними до здійснення злочинної діяльності. Повноваження для здійснення такого затримання знаходять свій вияв у інституті затримання особливо важливих свідків [4] (англ. – *'material witness detention'*), яке законодавець США відносить до «спеціального» затримання або затримання для спеціальних потреб.

Нормативно-правові акти, які регламентують затримання важливих свідків, існують не тільки на федеральному рівні, а й у більшості штатів. Багато з цих актів відносяться до початку 1800 років, включаючи Перший судовий акт від 1789 року, який

передбачав право уповноважених осіб на затримання свідків у разі їх відмови давати показання в суді, а також Статут важливих свідків Мічигану, який був прийнятий у 1846 році [5]. У 1829 році законодавчий орган Нью-Йорка вперше дозволив затримувати свідків особливо тяжких злочинів, але право на затримання свідків зародилося задовго до 1829 року, коли англійським Статутом у 1555 році було дозволено здійснювати затримання важливих свідків з метою забезпечення їх явки до суду [5]. У 1984 році право на затримання свідків було скасовано Законом про реформування інституту застави, і змінювалося неодноразово, перш ніж воно було закріплено на регулярній основі. Найсучасніша версія норми закону, що стосується затримання свідків, дозволяє затримувати важливих свідків з метою забезпечення дачі ними показань та їх присутності перед Великим журі (англ. – ‘*Grand Jury*’).

Важливий свідок в американському праві (англ. ‘*material witness*’) – це особа, яка володіє інформацією, щодо якої існує презумпція, що вона стосується кримінальної справи. Відповідно до параграфу 3144 розділу 18 Кодексу США, уповноважена особа правоохоронних органів має право звернутися до суду для отримання ордера на затримання важливого свідка. При цьому така уповноважена особа зобов’язана подати письмовий запит про затримання свідка, довівши, що, по-перше, цей свідок володіє істотною інформацією стосовно кримінальної справи, і, по-друге, що в подальшому практично буде неможливо забезпечити його присутність за допомогою простої судової повістки [6, ст. 3144].

Обмеження права на свободу та особисту недоторканність особи найчастіше здійснюється в кримінальному судочинстві. Вважаємо, що для реалізації таких правообмежень необхідні істотні передумови, серед яких важливу роль відіграє соціальна обумовленість кримінального процесуального права, а саме: а) потреба рішучої і безкомпромісної боротьби зі злочинністю для блага суспільства; б) неможливість ведення боротьби із злочинністю без примусових заходів; в) виявлена і обґрунтована в кожному конкретному випадку пріоритетність мети, що досягається обмеженням прав відповідних осіб; г) важливість забезпечення невідворотності відповідальності за злочин. Так,

обмеження права на свободу та особисту недоторканність особи повинно здійснюватися тільки в порядку й з підстав, зазначених у законі, органами, що володіють відповідною компетенцією, і тільки щодо кола осіб, встановленого законом (такими, наприклад, можуть бути підозрювані, обвинувачені, свідки, експерти і т. д.).

Крім того, при обмеженні конституційного права на свободу та особисту недоторканність необхідно ґрунтуватися на принципах доцільності та обґрунтованості. У такому випадку мета кримінального судочинства та засоби її досягнення мають бути співмірними. А отже, затримання важливих свідків являє собою конституційну дилему між правами й свободами особи і потребами й завданнями системи кримінального правосуддя. З одного боку, там, де могло бути скоєно злочин, і підозрюваний чи важливий свідок ось-ось зникне, уявляється ірраціональним позбавити уповноважену особу правоохоронних органів можливості «заморозити» ситуацію на короткий час, а отже, поліцейський уповноважений здійснити відповідні дії з метою виконання завдань кримінального правосуддя [7], в той час як, з другого боку, право на свободу та особисту недоторканність особи перебуває під особливим контролем і захистом Конституції.

З різних причин більшість людей, які стають свідками злочинів готові співпрацювати з поліцією США. Жертва може бути другом або родичем свідка, вони можуть відчувати себе морально обуреними через те, що вчинив злочинець, або вони можуть просто мати почуття громадянської відповідальності. Однак часто свідки бояться (відплати, поліції, судового процесу) або просто не мають бажання втручатися. Коли офіцери США мають справу саме з таким свідком, вони повинні знати правомірні законні варіанти розвитку подій. Чи уповноважені вони обмежити свободу та особисту недоторканність свідка? Якщо свідок перебуває в рухомому транспортному засобі, чи є у офіцерів право зупинити його? Чи можуть вони вимагати від потенційного свідка ідентифікувати себе? [7]

Хоча точні відповіді на ці питання ще не надані Верховним судом Сполучених Штатів чи апеляційними судами, з урахуванням достатньої кількості судових прецедентів [7], які

стосуються права офіцера на затримання важливого свідка, на сьогодні можна зробити обґрунтований висновок про те, що право на затримання важливого свідка у США повинне розглядатися у контексті інституту «спеціального» затримання або затримання для спеціальних потреб (англ. *'special needs detention'*).

У США вже склався судовий прецедент, відповідно до якого затримання для спеціальних потреб допускається, якщо потреби затримання переважають над рівнем втручання цього примусового заходу у життя осіб.

Так, судовою практикою США вироблена загальна позиція, відповідно до якої уповноважені посадові особи можуть здійснювати затримання для спеціальних потреб лише за одночасного існування двох умов: 1) громадський інтерес як основна мета затримання (основною метою затримання повинно бути забезпечення публічних інтересів нарівні з метою з'ясування, чи є затримана особа злочинцем); 2) перевага суспільного інтересу над рівнем втручання в особисте життя особи (необхідність застосування затримання повинна переважати над рівнем серйозності втручання держави у свободу та особисту недоторканність людини) [3].

Отже, якщо суспільні інтереси та потреби кримінального судочинства переважають над інтересами окремої особи й рівнем втручанням у її особисте життя, то затримання такої особи є законним.

Відповідно, затримання свідка буде правомірним, якщо потреба отримати важливу інформацію про вчинений злочин від свідка превалює над обсягом обмеження його прав і свобод при затриманні. Вважається, що рівень необхідності затримувати важливого свідка залежить від чотирьох факторів: 1) тяжкість злочину, щодо якого здійснюється кримінальне провадження, 2) характер і важливість (значимість) інформації, якою свідок імовірно володіє, 3) рівень впевненості у тому, що свідок може надати інформацію стосовно злочину і 4) наявність чи відсутність інших (не примусових) методів отримання інформації від важливого свідка.

Однією із найважливіших обставин, що передують затриманню важливих свідків, визнається тяжкість вчиненого

кримінального правопорушення, свідком якого став затриманий. У більшості випадків це – особливо тяжкі злочини, які посягають на життя, здоров'я людини, національну безпеку чи приватну власність [3].

Для визначення, чи є свідок важливим і чи буде його затримання правомірним, уповноважена особа, яка здійснює затримання, повинна бути впевненою в тому, що свідок у змозі надати таку інформацію: визначити злочинця; описати злочинця; описати автомобіль злочинця; розповісти, що сказав або зробив злочинець; пояснити, як і коли вчинено злочин; пояснити послідовність подій; надати імена інших свідків; вказати наявність і місце розташування речових доказів тощо [3].

Наприклад, у справі Уолда проти Міннесоти [8] (яка була порушена за фактом завдання тяжких тілесних ушкоджень) у той час, коли медпрацівники оглядали несвідому жертву, офіцери помітили двох чоловіків біля місця злочину. Суд постановив, що офіцери поліції мали вагомі підстави для затримання цих чоловіків, оскільки вони були єдиними особами на місці злочину і ймовірно володіли суттєвою інформацією стосовно події злочину й особи злочинця.

Так, необхідність затримання свідка залежить від рівня впевненості, що затриманий може реально допомогти кримінальному правосуддю. Якщо ж співробітники правоохоронних органів мають тільки «передчуття», що якась особа стала свідком тяжкого злочину, затримання такої особи не може однозначно розглядатися як правомірне затримання важливого свідка.

Підстави затримання важливого свідка мають бути заснованими на прямих доказах, що затриманий є свідком злочину. Затримання свідка повинно ґрунтуватися на розумному висновку, який складається з інформації про те, що, по-перше, злочин тільки що вчинено, по-друге, злочинець втік у певному напрямку і, по-третє, затримана особа перебувала поблизу місця злочину або у тій територіальній площині, куди ймовірно втік злочинець. Нарешті, необхідність і правомірність затримання свідка також залежить від того, чи було можливим отримати ту ж саму інформацію від затриманої особи або забезпечення її

явки до суду без застосування примусових заходів (шляхом внесення застави, особисте зобов'язання тощо).

Підсумовуючи, зазначимо, що Сполучені Штати Америки володіють історією санкціонування затримання важливих свідків з метою забезпечення їх присутності у суді та гарантування дачі ними показань щодо особливо тяжкого злочину [4]. Уповноважені посадові особи в США мають право затримати важливого свідка з метою забезпечення його свідчень у ході кримінального провадження. Для підтвердження правомірності затримання свідка окружний суд повинен надати ордер на затримання, перевіrivши всі обставини справи й встановивши, що затримана особа володіє важливою інформацією, яка є суттєвою для виконання завдань кримінального судочинства, і не уявляється можливим забезпечити присутність свідка у кримінальному процесі за допомогою судової повістки або інших менш жорстких заходів забезпечення кримінального провадження.

У США дебати щодо інституту важливих свідків продовжуються вже багато років. Існування осіб, які ймовірно володіють інформацією, що має істотне значення, співвідношення їх конституційних прав і потреб кримінального судочинства обумовлюють існування інституту затримання важливих свідків та дискусії навколо нього. З тієї причини, що кримінальний процес в Україні перебуває на стадії реформування, та враховуючи тривалий історичний досвід існування інституту затримання свідків у США, видається можливим розпочати його наукове обговорення та дослідження і в Україні.

Висновки. Однак вважаємо за необхідне зауважити, що, хоча затримання свідків за певних обставин може бути законним, однак, зважаючи на закріплення права на свободу та особисту недоторканність особи та заборону свавільного затримання на конституційному рівні, цей інститут кримінального процесуального права повинен розглядатися тільки як крайній примусовий захід, коли інші засоби виконання завдань кримінального судочинства вичерпані або є неможливими, а суспільні відносини, на які було здійснено посягання, є вкрай важливими.

Література:

1. Зинатуллин З.З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность (Вопросы теории и практики) / З.З. Зинатуллин – Казань : Изд-во Казанского университета, 1981. – 136 с.
2. Макаренко Є.І. Щодо сутності затримання особи за підозрою у вчиненні злочину [текст] / Є.І. Макаренко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ України. - 2009. № 2(43). – С. 191-205.
3. Hutchins M. Special Needs Detentions [Електронний ресурс] / M. Hutchins, N. E. O'Malley // Alameda County Attorney's office. – 2010. – Режим доступу до ресурсу : http://le.alcoda.org/publications/point_of_view/files/SNDs.pdf.
4. Studnicki S. M. Material witness detention: justice served or denied? [Електронний ресурс] / Stacey M. Studnicki // Wayne State University Law School. – 1994. – Режим доступу до ресурсу : <https://litigation-essentials.lexisnexis.com/webcd/app?action=DocumentDisplay&crawlid=1&doctype=cite&docid=40+Wayne+L.+Rev.+1533&srctype=smi&srcid=3B15&key=24187f7b971452a08ee63f88ba6be2d4>.
5. Oliver W. M. The Rise and Fall of Material Witness Detention in Nineteenth Century New York [Електронний ресурс] / Wesley M. Oliver // New York University Journal of Law and Liberty. – 2005. – Режим доступу до ресурсу : http://www.law.nyu.edu/sites/default/files/ECM_PRO_060915.pdf.
6. 18 U.S.C. para 3144 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/3144>.
7. Hutchins M. Detaining Witnesses [Електронний ресурс] / M. Hutchins, N. E. O'Malley // Alameda County Attorney's office. – 2011. – Режим доступу до ресурсу : http://le.alcoda.org/publications/point_of_view/files/detaining_witnesses.pdf.
8. Wold v. State [Електронний ресурс] // Supreme Court of Minnesota. – 1988. – Режим доступу до ресурсу : <https://www.courtlistener.com/minn/cjrh/wold-v-state/>.